

УДК 82–14[141.5+18] Залеський

Сліпчук Д. Є.

ORCID 0000-0002-4973-4553

ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ ТА БОГДАН РУЖИНСЬКИЙ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОЕМИ «CZAJKI» ТА ПОЕМИ-ЕПОПЕЇ «ZŁOTA DUMA» БОГДАНА ЮЗЕФА ЗАЛЕСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена феномену автоінтертексту в поезії другого періоду творчості Богдана Залеського, зокрема розглянуто роль і характер згадок Петра Конашевича-Сагайдачного та представників роду Ружинських в поемі-епопеї «Золота Дума» (її уривку «Трахтемирівський монастир») та поемі «Чайки». Дослідження поеми «Чайки» оприявило нові приклади мітологізації гетьмана Сагайдачного, як концентрація кількох історичних фактів із різних часів в одну подію, відбір епізодів історії відповідно до ідеології та глорифікація особи. Поет сугерував визнання авторитетності Сагайдачного й у Польщі. Образ Сагайдачного розвинувся пізніше у «Золотій Думі», про що йдеться у попередньому дослідженні. Повторення у поемі ідей українсько-польського союзнництва підтвердило теорію про раціональний, а не художній, характер використання персоналій української історії в «золоту епоху» стосунків двох народів. Введення роду Ружинських як впливового представника українсько-польської шляхти, ймовірно знайомого Сагайдачному, слугувало обґрунтуванням уявлення про успішну українсько-польську співпрацю, аргументом на користь пошуку позитивних аспектів сусідства замість зосередження на трагедіях. Намагання вибудувати позитивний імідж українця-козака-шляхтича задля взаємовигідного порятунку своєї держави, що надалі мала розростися у міжслов'янський союз, керувала Залеським більшою мірою, аніж бажання шукати пояснення невдачам, що призвели до втрати Польщею державності. У роботі над обома поемами Залеський працював над одними й тими самими персонажами – Сагайдачним і двома поколіннями Ружинських – що, однак, не свідчило про обмеженість кругозору поета. Явище автоінтертексту-

альності, що виходить із цього, виходить із зосередження Залеського на часах найсприятливішого клімату стосунків між українським та польським народами. Припускаємо, що прийом застосовано зумисне не лише в рамках випрацюваної мікротемати, а й із бажання розвинути заснований на історизмі фікційний мікровсесвіт, вилити бачення успішного майбутнього для українців та поляків у поемі-епопеї, бажачи дорівнятися генієм до найбільшого діяча польського романтизму – А. Міцкевича.

Ключові слова: Богдан Залеський, Петро Сагайдачний, Ружинські, козацькі мотиви, мітологізація.

Інформація про автора: Сліпчук Дарина Євгеніївна, магістрантка Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Електронна адреса: darynaslipchuk@gmail.com

Slipchuk D.

**PETRO SAHAYDACHNY AND BOHDAN RÓŻYŃSKI:
INTERTEXTUAL CONNECTIONS OF THE POEM
«CZAJKI» AND THE EPIC POEM «ZŁOTA DUMA»
BY BOHDAN JOSEF ZALESKI**

Abstract. The article describes the phenomenon of auto-intertext in the poetry of the second period of famous Polish romanticism poet Bohdan Zaleski. In particular, the role and nature of the mentions of Petro Konashevych-Sahaidachnyi and representatives of the Różyński family in the epic poem «Złota Duma» (or its excerpt «Monaster Trechtymirowski») and the poem «Czajki» are considered. The study of the poem «Czajki» reveals new examples of mythologizing hetman Sahaidachnyi, such as the concentration of several historical facts from different times into one event, the selection of episodes of history in accordance with ideology, and the glorification of a person. The poet suggested the recognition of Sahaidachnyi's authority in Poland as well. The image of Sahaidachnyi developed later in the «Złota Duma», which is discussed in the previous study. The repetition of the ideas of the Ukrainian-Polish alliance in the poem confirmed the theory about the rational, and not the artistic, nature of the use of figures of Ukrainian history in the so-called «golden era» of relations between the two nations. The introduction of the Różyński family as an influential representative of the Ukrainian-Polish

nobility, probably familiar to Sahaidachnyi, served as a justification for the idea of successful Ukrainian-Polish cooperation, an argument in favor of finding positive aspects of the neighborhood instead of focusing on tragedies. The attempt to build a positive image of a Ukrainian-Cossack-noble for the mutually beneficial salvation of his state, which was to grow into an inter-Slavic union, guided Zaleski in a greater extent than the desire to find an explanation for the failures that led to Poland's loss of statehood. In the work on both poems, Zaleski worked on the same characters – Sahaidachnyi and two generations of Różyński's – which, however, did not indicate that the poet's horizons were limited. The phenomenon of auto-intertextuality emerging from this comes from Zaleski's focus on the times of the most favorable climate of relations between the Ukrainian and Polish peoples. We assume that the technique was applied deliberately not only within the framework of the developed micro-theme, but also out of a desire to develop a fictional micro-universe based on historicism, to pour out a vision of a successful future for Ukrainians and Poles in an epic poem, wanting to match the genius of the greatest figure of Polish romanticism – A. Mickiewicz.

Key words: Bohdan Zaleski, Petro Sahaidachnyi, Różyński, Cossack motifs, mythologizing

Information about author: Daryna Slipchuk, Master's student, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

E-mail: darynaslipchuk@gmail.com

Slipczuk D.

**PIOTR SAHAJDACZNY I BOHDAN RÓŻYŃSKI:
INTERTEKSTOWE POWIĄZANIA POEMATU „CZAJKI”
I POEMATU-EPOPEI „ZŁOTA DUMA” BOHDANA JOSEFA
ZALESKIEGO**

Abstrakt. Artykuł poświęcony jest zjawisku autointertekstu w poezji drugiego okresu twórczości Bohdana Zaleskiego, w szczególności roli i charakterowi wzmianek Piotra Konaszewicza-Sahajdacznego oraz przedstawicieli rodu Różyńskich w poemacie-epopei *Złota Duma* (jego fragmencie *Monasterz Trechtymirowski*) i poemacie *Czajki*. Studium poematu *Czajki* ujawniło nowe przykłady mitologizacji hetmana Sagajdacznego, takie jak skupienie w jednym

wydarzeniu kilku faktów historycznych z różnych czasów, dobór epizodów historii zgodnie z ideologią, gloryfikowanie osoby. Poeta proponował uznanie autorytetu Sahajdacznego także w Polsce. Wizerunek Sahajdacznego ukształtował się później w *Złotej Dumie*, o czym była mowa w poprzednim opracowaniu. Powtórzenie idei sojuszu ukraińsko-polskiego w wierszu potwierdziło teorię o racjonalnym, a nie artystycznym charakterze wykorzystania postaci ukraińskiej historii w „złotej epoce” stosunków między dwoma narodami. Przedstawienie rodziny Różyńskich jako wpływowego przedstawiciela ukraińsko-polskiej szlachty, znanej zapewne Sahajdacznemu, posłużyło jako uzasadnienie idei udanej współpracy ukraińsko-polskiej, argument za znalezieniem pozytywnych aspektów sąsiedztwa zamiast skupienia się na tragediach. Próba zbudowania pozytywnego wizerunku szlachcica ukraińsko-kozackiego dla obopólnie korzystnego zbawienia jego państwa, które miało przerodzić się w unię międzyśłowiańską, kierowała Zaleskim w większym stopniu niż chęć znalezienia wyjaśnienia niepowodzeń które doprowadziły do utraty przez Polskę państwowości. W pracy nad obydwoma poemtami Zaleski pracował nad tymi samymi postaciami – Sahajdacznym i dwoma pokoleniami Różyńskich – co jednak nie wskazywało na ograniczone horyzonty poety. Wylaniające się z tego zjawisko autointertekstualności wynika ze skupienia się Zaleskiego na czasach najbardziej sprzyjającego klimatu w stosunkach między narodami ukraińskimi i polskimi. Zakładamy, że technika ta została zastosowana celowo nie tylko w ramach rozwijanego mikrotematu, ale także z chęci stworzenia fikcyjnego mikrowszechświata opartego na historyzmie, wylania wizji pomysłnej przyszłości dla Ukraińców i Polaków w poemacie epickim, chcąc dorównać geniuszowi największej postaci polskiego romantyzmu – A. Mickiewicza.

Słowa kluczowe: Bohdan Zaleski, Piotr Sahajdaczny, Różyński, motywy kozackie, mitologizowanie.

Nota o autorze: Daryna Slipczuk, studentka studiów magisterskich Edukacyjno-Naukowego Instytutu Filologii Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: darynaslipchuk@gmail.com

Висновок Г. Грабовича про сентименталізм польського козако-фільства й специфіку побудови на ньому польського національного міту [4] у Залеського не перешкоджає глибшим дослідженням багатогранного питання появи у творах поета «української школи» козацької тематики. Протягом другого періоду творчості, визначено-

го С. Здзярським 1831–1836 роками [19, с.157], коли поет перебував на гребені хвилі обраної теми й не встиг вичерпати її, топос козака звучить найбільш часто й має систематичний характер.

Треба віддати належне якісному висвітленню творчості Б. Заlessького у польському літературознавстві у працях С. Здзярського, М. Мазановського, та найфундаментальнішому – у Ю. Третьяка. Продовжили та осучаснили їхню справу А. Вітковська, Б. Стемальщик-Свьонтек, К. Якубовська-Кравчик, а з українського боку завдячуємо – із першопрохідців – М. Максимовичу, І. Франку, а також В. Білоцерківцю, М. Брацкій, Р. Кирчіву, В. Гнатюку, Г. Грабовичу, Є. Нахліку, Р. Радишевському.

Раніше нами досліджувався уривок із третього розділу першої частини *«Золотої Думи»* під назвою *«Ксьондз»*. Використання легенди про відхід Сагайдачного на схилі віку до монастиря (на противагу історично підтвердженій смерті від бойового поранення) пояснювалося цілком дозволеною у неісторичному творі міфологізацією з метою висловлення ідеї консолідації українського та польського народів, що їх втілював у період активної діяльності Сагайдачний. [6, с.305] Історичні мотиви тут виразні та легко впізнавані, проте анахронічні, про що свідчила зустріч Домініканця із Сагайдачним під час гетьманування Дорошенка. Як з'ясовано далі через біографічні факти участі поета у політичному житті, романтизування українсько-польських стосунків набуває відмінного сенсу від того, який приписували йому дослідники раніше: на заміну бачення аркадійно-козацької України запропоновано амбітні візії відбудови Речі Посполитої із українським народом як активним та рівним учасником цього союзу.

Дослідження образу Сагайдачного наштовхнуло на пошук точок перетину текстів, щоб дати твердішу відповідь на поставлене раніше питання. Ми не помилилися у своїх здогадах: у доробку поета віднайдено поему *«Чайки»* [11, с.130-135; 17, с.67-72] про успішну виправу кошу Сагайдачного. Проте козацький гетьман не був єдиним повторюваним елементом: в обох текстах паралельно згадується й інше відоме шляхетське прізвище – Ружинський.

Метою розвідки визначаємо унаочнення малоприкметної для епохи романтизму, однак вельми цікавої автоінтертекстуальності Богдана Залеського на прикладі поеми «Чайки» і поеми-епопеї «Золота Дума» (за виданням її фрагментом під назвою «Трахтемирівський монастир» [12]) та спробуємо встановити завдання цього прийому. Дослідження зосереджуватиметься не стільки на самому факті прийому, скільки на його змісті: розглядатимуться використані постаті, аналізуватимуться під призвою історичної достовірності та польського наративу про козацьку Україну, виконається спроба вписати у парадигму чергову персоналію українсько-польської історії у візію України Б. Залеського.

«Трахтемирівський монастир» – частина незакінченої поеми-епопеї «Золота дума» – подається під такою назвою лише у першодруці 1842 року в часописі *Noworocznik demokratyczny* та крайньому виданні 1985 року за редакцією Барбари Стельмащик-Свьонтек. Із решти варіантів, надрукованих у Парижі, Львові, Петербурзі, навіть вилучали куплет, де йшлося про духовну єдність українців та поляків: «*Błogosławią swe narody: / Wojciech, Cyryl i Metody*» [17, с.263]. Приблизно на час першого видання «Трахтемирівського монастиря», як свідчить листування, у поета виникла ідея розширити поему, а результат цього розширення літературознавці окреслюватимуть як «Міцкевичеві «Дзяди» [19, с.54], що підтверджує один із листів до самого Міцкевича, де Залеський претендує обійти мистецьку вартість «Пана Тадеуша» [12, с.87].

Найбільші знавці життя і творчості Залеського поділяють погляди на «Золоту думу»: М. Мазановський жорстко критикує як структуру, склад персонажів, так і стилістику автора, закидаючи неспроможність поета дотримуватися одного стилю [10, с.98]. Ю. Третяк, аналізуючи тексти «Дзядів» та «Думи», доходить висновку, що твір від початку був нежиттєздатним як спроба наслідування Міцкевича, опираючись на українські реалії [14, с.104].

Одним із аспектів українських реалій є історизм – опертя на історичних подіях та персоналіях української історії. За предметом цього дослідження наша увага прикута виключно до дійсних

постатей: серед них – Роман Ружинський, староста Щеньовський, Максим Кривоніс та Петро Конашевич-Сагайдачний.

М. Мазановський називає орієнтовним роком написання «Чайок» період до 1831 року й зауважує незрівнянну милозвучність та ритмічність поеми. Щодо «Чайок», однак, Мазановський більш критичної думки: картину минулого у поемі він вважає перебільшеною та дещо прикрашеною [10, с.31]. Ст. Здьярський, на жаль, оминає увагою «Чайки», зазначивши лише, що поема стала однією із небагатьох завершених Залеським дум. [19, с.57]

Чи не вперше думка різних вчених суперечить одна одній. Ю. Третьак визначає «Чайки» одним із небагатьох історично достовірних творів Залеського. Більше того, її дотримання не мало негативного впливу на мистецьку свободу поета та вартість твору. За відомостями Третьака, початковим задумом поета було написання рапсодії про штурм І. Сірком Стамбулу, але, як стверджує літературознавець, остаточно поет вирішив зупинитися на епізоді походу на Сіноп «найвірнішого споборника Польщі» П. Сагайдачного. [15, с.426] Вибір цей мотивує, окрім зрозумілої характеристики історичної постаті, оминанням неестетичних та невідповідних поетовому смаку сцен. Тому Залеський пропонує читачеві епілог, результат: запорожці бойовою піснею прославляють свого провідника. Цікавими є й відслідковування польським науковцем впливів «Чайок» на інших поетів, зокрема й українських. Ю. Третьак стверджує, що у двох поемах Т. Шевченка – «Іван Підкова» та «Гамалія» написаних пізніше, – прочитується схожість рецепції образу П. Сагайдачного (цю тему досліджував також досліджували М. Білінський та М. Возняк [1, 2]). Також у збірці поезій Залеського під його редакцією точною датою написання поеми визначено 1831 рік. [19, с.131] Це раніше за «Трахтемирівський монастир» (і, відповідно, «Золоту думу» в цілому), який був написаний 1836 року.

Моніка Рудась-Гродзка у монографії «Слов'янський сфінкс і польська мумія» (*Sfinks słowiański i mumia polska*) [13] порівнює «Чайки» із поемою «Януш Бенявський» (*Janusz Bieniawski*): в обох патос триумфального повернення з вдалого походу і уславлення

командувача, ідеалізоване життя козаків на Січі витіснили собою історичну правду. Науковиця співвідносить теорії К. Бродзінського та поезії Залеського: аркадійність та ідилічність стали знаряддям пом'якшення жорсткої реальності. Таким чином, підсумовує Рудась-Гродзка, «сентиментальні мрії поета про братерство України й Польщі» [13, с.198] ніби ігнорували напруження на Кресах. Схожої думки про «очищення» історії й А. Вітковська [16].

Перше, на що звертали увагу літературознавці, – підзаголовок поеми, що певним чином окреслював жанр. У характерній для себе манері Б. Залеський дає стислу історико-художню експозицію передмовою. Найбільше уваги, звісно, приділяється центровій постаті – Сагайдачному. Кошового він характеризує як «тринадцятого після Дашкевича» [17, с.67] та наводить коментар польського історіографа Старовольського, нібито Сагайдачний скінчив життя після Хотинського походу «з розпусти», хоч далі висловлює сумнів, приводячи до прикладу записи київських хронік. [17, с.68] Заперечення польських джерел на користь українських – як можна судити з висоти достовірних фактів щодо Сагайдачного, яких на час написання поеми могло й не бути – може розглядатися і як визнання Залеським авторитету місцевих знавців – «як свої пишуть про своїх», – і навпаки, як заперечення незручної правди. Оскільки загальноприйнятою версією смерті Сагайдачного є смерть від поранення, обидві тези звучать переконливо.

«Чайки» містять, радше, побіжний опис подій, що передують, зосереджуючись на результаті, відтак Сагайдачний не є дійовою особою, як у «Трахтемирівському монастирі». Тут дати характеристику воєначальнику Залеський доручає самим запорожцям. В останніх рядках кожної строфи рефреном лунають варіації хвалебних рядків «*Niech nam żyje, niech hetmani / Konaszewicz, nasz Koszowy!*». [17, с. 69] Один із варіантів такого повтору є фраза: «*I dopokąd bratniej mowy, / W całej Polsce nam zasłynie: / Konaszewicz nasz Koszowy!*» [18, с. 69], що знову пропагує ідею братерства.

На тлі палає Сіноп, чому запорожці вельми радіють – ймовірно, під керівництвом поважного командира цілі походу до-

сягнуто. Козаки сподіваються на поширення своєї слави не лише по Дніпру, а й у Польському Королівстві, що згадувалося раніше. Здобуті матеріальні багатства вони планують віддати на користь церкви – тут згадується найголовніша українська святиня, Києво-Печерська Лавра, та її атрибути – ладан і свічі, на які підуть золоті півмісяці з мечетей – що мало символізувати не лише перемогу православ'я над мусульманством, а й очікування козаків на Божу прихильність. Це виходить із активного покровительства Сагайдачного над вірою, і звідси – культурою – в Україні. Його військо приписує портрету очільника атрибути мудрості – замисленість, впевнений погляд, спрямований уперед – і висловлює всебічну підтримку. Кошовий ідеалізується – якщо не самими запорожцями, то Залеським через перших.

Поема не має чітких вказівок на час та місце дії, окрім згаданого у передмові та самому тексті топоніму *Synope*, який відсилає до морського походу запорожців на це місто. У праці П. Саса «*Полководець Петро Сагайдачний*» [5] йдеться про те, що багате турецьке місто Сіноп не раз ставало об'єктом нападу запорізьких військ, наприклад, у 1614 році. Однак, на той час Сагайдачний ще не був гетьманом: він здобуде булаву і збере свій перший морський похід як гетьмана у 1616 році на Кафу. Похід справді був вдалим, що могло слугувати історичним тлом для поеми. На додачу вчений повідомляє про когнітивну помилку в польських джерелах: історик К. Тишковський припускав, що у 1614 Сагайдачний командував близько двома сотнями козаків (а, отже, мав високий ранг), але у зовсім іншому місці. На жаль, через сплутання написання прізвища польський історик зробив хибне припущення про участь Сагайдачного у московських війнах. З іншого боку, П. Сас також не підтверджує, але й не спростовує участі Конашевича-Сагайдачного у морському поході 1614. Для Залеського краєвид Сінопу в вогні міг бути гіпотетичним сюжетом, де сотник чи отаман Сагайдачний очолює хіба що частину запорозького флоту.

Проблема полягає у тому, що у тексті стосовно Сагайдачного вживається два ранги: *koszowy* та *hetman*. Можливо, це пере-

більшення ролі свого командира на знак поваги. Є й інша версія: оскільки у передмові згадується про підмогу Ходкевичу в Хотинській війні, можливо, малися на увазі події 1621 року, де Сагайдачний належить уже до найвищого командування. П. Сас стверджує, що саме вдалі бойові дії запорожців на морі забезпечили перемогу польського війська на суходолі. Успіх у Хотинській війні – ще одна символічна спільна перемога, на якій міг зробити акцент Залеський. Припускаємо, що «Чайки, або Снів запорожців» описує не конкретну історичну подію, а збірний образ, адже центральними елементами є походи на Крим й Османську імперію, яких за всю історію було кілька, а також провід П. Сагайдачного.

Зображенню Петра Конашевича-Сагайдачного у «Золотій думі» (чи за деякими виданнями, «Трахтемирівському монастирі») присвячена наша стаття «Інтерпретація української історії Ю. Б. Залеським» [6]. Специфіка застосування – а також і творення – образу Сагайдачного насамперед мотивується розвитком наративу про гостру необхідність дружніх відносин української та польської держав задля побудови обох, узявши за приклад історичну рефлексію спільних перемог козацько-шляхетської України та шляхетської Польщі. Оскільки теорія розраховувалася на коло співвітчизників поета, вона опиралася на прийнятну для польського світогляду візію України, м'яко «відгороджуючи» чи уникаючи суперечливих епізодів. Петро Сагайдачний був впливовою людиною епохи налагоджених стосунків, а також взірцем чеснот, шанованими поляками: вірянин, воїн, патріот, державник, а також сторонник українсько-польського порозуміння – чи, принаймні, перебував у союзі з польською короною. Закріплена за його особою репутація стала причиною обрання його Залеським до списку персонажів і, відтак, підкріплення відстоюваної теорії вельми переконливим аргументом: з українцями справді варто мати справу, серед них були і є однодумці. Наголошення на спільностях, а не пропагування різниць із найближчими сусідами-потенційними союзниками, вважав Залеський, – більш виграшна стратегія для побудови майбутнього польської держави в умовах

початку XIX століття, схожих на не надто давнє XVII. Паралельно читаючи текст акту створення *Towarzystwa Polskiego Miłośników Słowiańszczyzny*, чи *Towarzystwa Słowiańskiego*, проаналізованого Ю. Третяком, можна зауважити ретрансляцію авторових політичних переконань про Польщу як об'єднавчий центр усіх слов'ян [14, с.78], та Україну як інтегральну частину Польщі, що звучить у «Золотій думі»: «*Zgubią Polskę – Ukrainę*» [17, с.273] Погляд поета був звернутий не лише на рядового козака, а й на його очільника як головного ідеолога діяльності війська, чиї дії Залеський схвалював. Отже, підібравши особу під свої ідейні переконання, залишалося вмістити її у потрібний час і в потрібний момент – навіть якщо це було після її смерті. Так, у «Золотій думі» Сагайдачний мітологізований, по-перше, у його учтивому духовному занятті: за легендою, він перебирається до Трахтемирівського монастиря, що був переданий йому королем і певний час належав йому, і проводить решту життя у молитві, а не помирає від бойового поранення. Нею й скористався автор, бажаючи підвищити моральний авторитет спікера своїх ідей в очах читача. По-друге, хоч історичні джерела вказують на гетьманову прихильність до Польського Королівства, однак, об'єктивно союз цей міг і не викликати сентиментів у Сагайдачного, як приписує йому Залеський. Згадуємо, що в поемі звучать перш за все гіпотетичні тези, а не прямі цитати. Спостерігаємо цікавий феномен рецепції українських історичних персоналій польським письменником: як відомо, за основу Залеський брав польські історіографічні джерела, а, отже, користувався польською оптикою. Неоднозначності ставлення до певних персоналій (наприклад, як Т. Падури – до Б. Хмельницького) поет вирішив уникнути, обираючи догідних польському сприйняттю. Введення у сюжет такого персонажа, хай і другорядного, додає рис художнього історизму і цілком прийнятне для літературного твору, однак у випадку надто серйозного трактування може спотворити реальне бачення. Залеський, креуючи образ П. Сагайдачного, доклався до міту шляхетного українця – безумовно, корисного для нас у зв'язку з налагодженням українсько-польських

взаємин, проте надзвичайно шкідливого – у мітичному бажанні цього українця бути частиною Польщі й під її головуванням.

У «Чайках» Ружинські згадуються у контексті порівняння здійсненої виправи Сагайдачного із успішним походом Богдана Ружинського на Крим. Причому прізвище призначеного Стефаном Баторієм гетьмана Війська Запорозького ми дізнаємося із приміток унизу сторінки. У тексті вжито його прізвисько – демінутивна форма імені – *Богданко*.

Д. Яворницький у праці «Історія запорозьких козаків» [7, с.28-29] із посиланням на польського історика М. Бельського підтверджує факт перемоги Богданка у Криму у 1575 році. За словами істориків, тоді його козацьке військо взяло Трапезунд, Сіноп і Константинополь, та звільнило понад 50 тисяч українських невільників. Перемога козаків полягала у с звірствами щодо місцевого населення. Богдан Михайлович Ружинський із Володимирського повіту, начальник польської прикордонної міліції, людина бездоганної репутації воєначальника, яка згодом перекинулася до низового козацтва, очолила його та завдала удару ворогу у відповідний момент – ідеальний кандидат для присвяти поеми. Одначе, як і у випадку з І. Сірком, занадто жорстоким був подвиг Богданка для Залеського. Тому він, звісно, вшанував його, але в альтернативний спосіб, провівши ретроспективну паралель між походами Ружинського та Сагайдачного.

Що ж до Романа Ружинського, який згадується у передмові «Чайок» як славний попередник Сагайдачного, – саме про його смерть як «останнього князя на Ружині» [17, с.168] йдеться на початку «Золотої думи». У тексті поеми-епопеї наведений варіант написання шляхетського прізвища: *Rużyński*, а не *Różyński*, як у примітках до «Чайок», проте немає сумнівів, що йдеться про одну й ту ж особу. За сюжетом першої частини під назвою «Князівна», Р. Ружинський помирає, лишаючи по собі доньку Ганку – вигадану Залеським героїню, збудовану за часто застосовуваним Залеським принципом вкорінення персонажа в історичне тло. Фікційність Ганки перевіряємо за родовим деревом Ружинського: за Л. Войтовичем, а та-

кож українськими та польськими науковцями, на яких опирався дослідник, Роман Кирикович Ружинський не мав дітей [3, с.626]. У третьому розділі під назвою «Ксьондз» Залеський замикає коло: Сагайдачний розмовляє про Ружинських (Ганку й покійного Романа, очевидно) з Яцком [17, с.276]. Затим, із цього вийшов і сюжетний хід, і семантико-стилістичний прийом: рівно як Сагайдачний не міг оминати увагою новини про нащадків славетного роду, так і Залеський використав це як нагоду ще раз віддати шану Богданкові та його звитягам – неабияк доречно в обговоренні тогочасної війни з татарами. У «Золотій думі» Залеський знову відсилає до минулого, аби витягти з нього уроки для основної часової лінії.

Учергове Залеський звертається до історичних осіб польсько-української історії. Тенденція до регіонального патріотизму поета до Київщини не змінюється й у виборі роду волинських шляхтичів з лінії Гедиміновичів, що переселилися на ближні землі Правобережжя. Поетову увагу привертав не лише елемент польськості та, звідси, порубіжність, а й діяльність на користь Речі Посполитої.

Поет перебував на доволі тісній часопросторовій та ідеологічній орбіті для вибору дійових осіб, однаке справа не в неунікності самоповтору, притаманного вузькій тематиці, яку літературознавці часто закидали поетові. Інтертекст слугував, окрім очевидного поглиблення і продовження ідеї, побудовою Б. Залеським певного фікційного взаємопов'язаного мікросесвіту. Оскільки йдеться про другий (за С. Здзярським) період його творчості, можна говорити про системність й зумисність цього прийому, а не випадковість й брак знань з української історії й тупцювання на місці. Крім того, як раніше зазначалося, створення поем припадає на активний період після спроб політичної діяльності. Ще раз підтверджується теза про мітологізування П. Сагайдачного: зауважені нами історичні похибки стосовно цієї особи беруть свій початок із «Чайок», і повторилися у «Золотій Думі». Можливо, на етапі написання «Чайок» і виник задум про вміщення Насмілимося припустити, що наміри у поета в обох випадках були однаковими. В обох поемах українсько-польський шляхетський

рід Ружинських, хоч і не мітологізується, проте згадується з однозначно позитивного боку. На додачу, обидва твори містять чітку артикуляцію невіддільності польського елементу від українсько-козацького контексту. Підбір персонажів для поем зумовлений чіткою інтенцією продемонструвати здебільшого польському реципієнтові козацько-шляхетську Україну з усіма перевагами побудови співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білінський М. Шевченко і Залеський / М. Білінський // Руслан. — 1914. — № 53.
2. Возняк М. Відгомін «Чайок» Залеського в поезіях Шевченка / М. Возняк // Неділя. — 1912. — № 10.
3. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти : [монографія] / Л. В. Войтович; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. — 782 с.
4. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. — К., 1997. — С. 170-195.
5. Сас П. Полководець Петро Сагайдачний / Петро Сас. — К. : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. — 280 с. : іл.
6. Сліпчук Д. Інтерпретація української історії Ю Б. Залеським (за поемою «Трахтемирівський монастир»). — Київські полоністичні студії / Т. XXXVII. — Київ: Талком, 2021. — с. 292.
7. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький. - Львів : Світ, 1990 - 1992. - Т. 2 / з рос. пер. І. Сварник. — 1991. — 388, [3] с. : іл.
8. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV - до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна = The Ukrainian Nobility From the End of the 14th to the Middle of the 17th Century. Volhynia and Central Ukraine: [монографія] / Н. Яковенко; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. — Вид. 2-ге, перегл. і випр. — Київ: Критика, 2008. — 469, [1] с.
9. B. Zaleskiego Dzieła pośmiertne, w Krakowie 1891 r. T.I. — Przedm. Stanisława Tarnowskiego. — Kraków: synowie autora, 1891 (Kraków : Druk. «Czasu»).
10. Mazanowski M. Józef Bohdan Zaleski. Życie i dzieła. Zarys biograficzny. — Życiorysy Sławnych Polaków nr15. — Petersburg, 1900. — 134 s.
11. Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego. T. 2. — Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1877. — 302 s.

12. Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego. T. 1. – Lwów: H. Altenberg, 1900. – 299 s.

13. Rudaś-Grodzka, M. Sfinks słowiański i mumia polska. Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 2013.

14. Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie: życie i poezja: karta z dziejów emigracji polskiej. [Cz. 1], 1831-1838. – Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. – 1913 r.

15. Tretiak J. Bohdan Zaleski: do upadku powstania listopadowego 1802-1831: życie i poezja: karta z dziejów romantyzmu polskiego. – Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. – 1911 r.

16. Witkowska A. Bohdan Zaleski, tajemnica sukcesu i zapomnienia, w: Zapomniane wielkości romantyzmu, red. Z. Trojanowiczowa i Z. Przychodniak, Poznań 1995.

17. Zaleski B. Wybór poezyi. – Oprac. Józef Kallenbach, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1909.

18. Zaleski B. Wybór poezyj / Bohdan Zaleski; oprac. Józef Tretiak. - Wyd. 2. – Kraków : Krakowska Spółka Wydawnicza, 1923 r. – 256 s.

19. Zdziarski S. Bohdan Zaleski. Studium biograficzno-literackie. – Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1904 r.

REFERENCES

1. Bilinsky M. Shevchenko and Zaleski [Shevchenko i Zaleskyi] / M. Bilinsky // Ruslan. — 1914. — No. 53.

2. M. Wozniak. The echo of Zaleski's «Czajki» in Shevchenko's poems [Vidhomin «Chaiok» Zaleskoho v poeziiakh Shevchenka] / M. Wozniak // Sunday. — 1912. — No. 10.

3. Voytovych L.V. Princely age: portraits of the elite: [monograph] [Kniazha doba: portrety elity] / Voytovych L.V.; Institute of Ukrainian Studies. named after I. Kryp'yakevich National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv. national University named after I. Franko. – Bila Tserkva: Publisher Oleksandr Pshonkivskyi, 2006. – 782 p.

4. Hrabovych H. To the history of Ukrainian literature: Research, essays, polemics. [Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika] — K., 1997. — P. 170-195.

5. Sas P. Commander Petro Sahaidachnyi [Polkovodets Petro Sahaidachnyi] / Petro Sas. - K.: LLC «Klio Publishing House», 2014. - 280 p. : fig.

6. Slipchuk D. Interpretation of Ukrainian history by J B. Zaleski (based on the poem «Monaster Trechtymirowski»). [Interpretatsiia ukrainskoi istorii

Yu B. Zaleskym (za poemoiu «Trakhtemyrivskiy monastyr»)] – Kyiv polonistic studios / T. XXXVII. - Kyiv: Talkom, 2021. - p. 292.

7. Yavornytskyi D. I. History of the Zaporizhzhya Cossacks: in 3 volumes [Istoriia zaporizkykh kozakiv] / D. I. Yavornytskyi. - Lviv: Svit, 1990 - 1992. - T. 2 / from Russian. trans. I. Svarnyk. - 1991. - 388, [3] c. : fig.

8. Yakovenko N. The Ukrainian Nobility From the End of the 14th to the Middle of the 17th Century. Volhynia and Central Ukraine: [monograph] [Ukrainska shliakhta z kintsia XIV - do seredyny XVII stolittia. Volyn i Tsentralna Ukraina] / N. Yakovenko; Ukraine of science Harvard University. University, Institute of Criticism. - View. 2nd, rev. and ex. - Kyiv: Krytyka, 2008. - 469, [1] p.

9. B. Zaleskiego Dzieła pośmiertne, w Krakowie 1891 r. T. I. – Przedm. Stanisława Tarnowskiego. – Kraków: synowie autora, 1891 (Kraków : Druk. «Czasu»).

10. Mazanowski M. Józef Bohdan Zaleski. Życie i dzieła. Zarys biograficzny. – Życiorysy Sławnych Polaków nr15. – Petersburg, 1900. – 134 s.

11. Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego. T. 2. – Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1877. – 302 s.

12. Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego. T. 1. – Lwów: H. Altenberg, 1900. – 299 s.

13. Rudaś-Grodzka, M. Sfinks słowiański i mumia polska. Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 2013.

14. Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie: życie i poezja: karta z dziejów emigracji polskiej. [Cz. 1], 1831-1838. – Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. – 1913 r.

15. Tretiak J. Bohdan Zaleski: do upadku powstania listopadowego 1802-1831: życie i poezja: karta z dziejów romantyzmu polskiego. – Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. – 1911 r.

16. Witkowska A. Bohdan Zaleski, tajemnica sukcesu i zapomnienia, w: Zapomniane wielkości romantyzmu, red. Z. Trojanowiczowa i Z. Przychodniak, Poznań 1995.

17. Zaleski B. Wybór poezyi. – Oprac. Józef Kallenbach, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1909.

18. Zaleski B. Wybór poezyj / Bohdan Zaleski; oprac. Józef Tretiak. - Wyd. 2. – Kraków : Krakowska Spółka Wydawnicza, 1923 r. – 256 s.

19. Zdziarski S. Bohdan Zaleski. Studium biograficzno-literackie. – Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1904 r.